

**INCOMPATIBILITATEA DE A EXERCITA COMERȚUL.
REVIZUIREA UNUI CAZ**

Paul POPOVICI*

Abstract: *The Incompatibility of Trade Activities. Revising a case.* Trading activities have been prohibited for the clergy members belonging to the Eastern Christian Church, including the Romanian ones. This prohibition was formulated during the first Christian centuries; in the particular case of the Romanian Orthodox Church, this fact has been renewed through various disciplinary regulations, such as those from the years 1884 or 1949. Recently, in 2008, a new statute of the Romanian Orthodox Church was adopted. Through its provisions, the normative framework related to the forbidding of the trade activities for the priests is being significantly modified. To be more exact, the regulations allow the subjects to carry on commercial activities, but only under some specific conditions. Although the restrictions do not depend on any preliminary agreement from the part of the ecclesiastic authority, they are nonetheless framed by the exercising of such trade acts that "do not infringe upon the Christian morality and the interests of the Church". This provision indicates the presence of a different perspective in the area, which can have as a starting point the hypothesis of an ecclesiastic answer addressed to the problems of nowadays society (starting from people's poor state of living, some clergy members included, and up to the need of a Christian meaning conveyed to some practices that have a neutral essence in themselves). Whatever the motivation, it is worth remembering that even the apostle Paul had exercised some activities with a commercial character, without raising through them the contempt of his community. The author analyses diachronically the prohibition regarding the exercising of trade activities by the Eastern Church clergy members, emphasizing the issues that are allowed and / or forbidden according to the present Christian Orthodox Church legislation.

Keywords: commerce, canonical tradition, ecclesiastical regulation, incompatibility, limited permission

Liminarii. Din punct de vedere etimologic, vocabula „comerț”, după cum atestă lingviștii, provine din limba latină și constituie o alăturare a două cuvinte – *cum* și *merx* –, calificând o operațiune cu mărfuri¹. Ulpian definea comerțul *emendi vendendi invicem jus*²; așadar, prin *commercium* romanii înțelegeau „comerț, negoț, schimb, cumpărare și vânzare”³. Privite inițial doar ca operațiuni de interpunere în schimb, activitățile comerciale au fost întotdeauna interzise clericilor de confesiune

creștin-ortodoxă⁴, dispoziții canonice sau nomocanonice bizantine⁵ instituind o incompatibilitate între exercitarea sacerdoțiului și desfășurarea de operațiuni comerciale (prevederi care actualmente sunt încorporate în regulamentul disciplinar).

Organizarea cultelor presupune astăzi atât un cadru legal extern (adică o lege a cultelor), cât și un cadru normativ intern (alcătuit dintr-un statut, cu valențe generale sau de constituție ecleziastică, precum și din regulamente, prin care să se detalieze reglementarea anumite aspecte ale raporturilor specifice acestora: disciplină, patrimoniu etc.), acceptat de stat. Astfel, în conformitate cu dispozițiile legale⁶, BOR și-a alcătuit un la un moment dat un regulament disciplinar, aflat și astăzi în uz, cu modificări.

Incongruențe legislative. Noul *Statut al Bisericii Ortodoxe Române (BOR)*⁷ oferă, în raport cu anumite prevederi ale regulamentelor bisericești, o redactare ușor diferită în privința anumitor chestiuni, cum sunt cele privind disciplina bisericească.

În concret, *Regulamentul de procedură al instanțelor disciplinare și de judecată ale BOR* (citat în continuare *Regulamentul de procedură*) dispune că: „fără a atinge îndatorirea preoților de a conlucra și la promovarea stării materiale a poporului, prin muncă cinstită și la organizarea vieții lui economice, le este oprit preoților și diaconilor de a se îndeletnici cu afaceri incompatibile cu chemarea lor și care i-ar împiedica de la împlinirea cu succes a îndatoririlor misiunii lor. Astfel, ei nu pot exercita *nici un fel de comerț* (sublin. ns., P. P.), nici pe numele lor, nici pe numele soției sau prin persoane interpușe; nu pot participa în societăți comerciale, în locurile care implică responsabilitatea personală, cum ar fi de exemplu: administratori-delegați, directori sau casieri”⁸.

Textul, mai recent, al Statutului BOR prevede că „În BOR, statutul de preot, diacon și călugăr este incompatibil cu exercitarea oricăror activități personale (private) cu caracter economic, financiar și comercial, care contravin moralei creștine și intereselor Bisericii”⁹.

Întrebările generate de această incongruență sunt două. Prima privește raportul dintre textul statutar și cel regulamentar, iar a doua se referă la posibilitatea desfășurării de preoți și diaconi a unor activități comerciale care nu contravin moralei creștine și intereselor ecleziale; cu alte cuvinte, în conformitate cu *Statutul BOR*, clericii sunt sau nu loviți de interdicția de a exercita acte sau fapte de comerț?

Primatul statutului. La a doua întrebare răspunsul este unul cât se poate de elementar. În logica ierarhiei actelor normative, împărțite și de *Statutul BOR*¹⁰, regulamentele au o forță juridică inferioară și prin urmare dispozițiile acestora trebuie corelate cu cele ale normei-cadru, fiind considerate ca abrogate tacit cele care intră în coliziune cu normele statutare. Iată de ce aparenta contradicție dintre statut și regulament se tranșează în favoarea celui dintâi.

Este permisă desfășurarea comerțului? Răspunsul la a treia întrebare este însă unul care trebuie nuanțat în funcție de mai multe sisteme ocurente. Dreptul bisericesc este construit la intersecția teologiei cu dreptul, de unde dubla sa condiționare. În fond, izvoarele principale ale acestuia sunt în primul rând Biblia și Tradiția ecleziastică, ceea ce înseamnă că o perspectivă fie și sumar-diacronică ar fi lămuritoare asupra legislației și consuetudinii ecleziastice în materia interdicției de a exercita comerțul în general.

Sacerdoțiul și alte profesii. Exercițarea sacerdoțiului a fost condiționată întotdeauna de un statut aparte în societate, concretizat în privilegii și imunități, dar și de obligații morale cel puțin teoretic pe măsură. Iată de ce, încă de la începuturile sale, Biserica a privit cu maximă reticență anumite profesii care presupuneau săvârșirea unor acte aflate în contradicție cu învățătura morală (maximală) pe care o propaga.

Beneficiile clericilor; istoric. Activitatea de cleric, ca orice funcțiune în societate, presupunea și existența unei surse de venituri. Acestea au fost denumite „beneficiile clericilor” și ele nu constituie invenție a creștinismului, ci sunt preluate din iudaism¹¹, perpetuându-se regula care dispune că „cei ce slujesc altarului, de la altar să se hrănească”¹². Acest canon însă nu face decât să reia și să întărească o practică ecleziastică din primele secole ale creștinismului, atestată nou testamentar¹³.

Principii specifice creștinismului. Creștinismul a impus anumite principii specifice în legătură cu ofrandele care puteau fi aduse de credincioși în locașurile de cult. Dispozițiile canonice au fost completate de reguli determinate de caracterul cultului creștin, fiind permisă aducerea doar a *anumitor* produse la altar, unele pentru utilizare liturgică (vin, ulei, tămâie), iar altele pentru a se face o scurtă slujbă asupra lor (grâu sau struguri).

Desigur că existența nu poate fi asigurată doar cu cele enumerate mai sus, însă primirea la biserică (scil. la altar) a darurilor de altă natură a fost interzisă; acestea însă puteau fi trimise direct „acasă, pârgă episcopului și presbiterilor”¹⁴. Mai târziu, plecându-se de la o situație particulară, s-a dispus cu titlu de regulă generală, ca preoții să *nu pretindă* ofrande de la credincioși, ci acestea pot fi primite numai prin libera voință a dăruitorului¹⁵.

Venituri licite și morale pentru preoți. Desigur că a se întreține din propovăduirea Evangheliei este un beneficiu peren pentru sacerdoți¹⁶, însă el nu se poate realiza uneori în practică, mai cu seamă în comunitățile paupere, în care clericilor și familiilor acestora lor nu au cum să le fie îndestulătoare respectivele beneficii. Prin urmare, a fost nevoie ca aceștia să presteze anumite activități lucrative

din care să poată obține nu doar venituri licite, ci și conforme cu statutul lor social-ecclezial (cu alte cuvinte compatibile cu exercitarea sacerdoțiului¹⁷). Asemenea situații sunt și astăzi întâlnite în parohiile sărace, precum și în țările în care statul nu are nici o contribuție financiară în privința funcționării cultelor religioase¹⁸.

Problema activităților lucrative licite și conforme cu statutul clerical are o rezolvare printr-un model biblic, apostolul Pavel dând propriul său exemplu comunităților creștine și anume muncind pentru a se întreține¹⁹. El nu introduce o regulă nouă sau derogatorie de la practica din primele secole amintită mai sus (și care consfințea faptul că preotul are ca sursă de venituri cele dobândite la altar), ci vine să regleze o anumită stare de fapt din Tesalonic.

Afaceri lumești. Pentru ca slujitorii cultului să nu se abată de la menirea spirituală și echidistantă pe care trebuie să o aibă, Biserica a interzis prin canoane ca „episcopul sau presbiterul sau diaconul să nu ia asupra sa purtări de grija lumești; iar de nu, să se caterisească”²⁰. Formularea lapidară a textului obligă la o explicarea sintagmei așa cum este înțeleasă și aplicată vreme de 1600 de ani.

Ea denumește exercitarea demnităților publice²¹, precum și orice alte ocupații care nu erau compatibile cu exercitarea sacerdoțiului din motive morale²², desfășurarea lor împiedicând slujirea clericală: activități speculativ-financiare²³ sau militare²⁴, arendășia sau administrarea de afaceri²⁵; cu atât mai mult dintr-o asemenea înșiruire nu putea să fie omisă cămătăria²⁶. Exemplificările au doar un caracter enumerativ²⁷.

S-a observat totuși că „Biserica nu s-a opus niciodată categoric angajării clericilor într-o activitate laică atunci când a fost necesar”. Însă întotdeauna a fost prohibită clericilor orice îndeletnicire „care incumbă o largă operațiune comercială sau financiară”²⁸.

Prohibirea activităților comerciale este atestată bunăoară în perioada modernă astfel: „nu este permis a ținea cărciume pe socoteala lor, nici a lua moșii în posesiune, nici a administra moșii și averi străine, afară numai când ar fi chemați la aceasta prin legi, precum și la caz de administrație de averi orfanicești etc.”²⁹

Motivația excluderii comerțului din rândul activităților permise. Care a fost totuși rațiunea internă pentru care comerțul a beneficiat de o reflecție negativă? Pentru antichitatea romană bunăoară, comerțul era o îndeletnicire inferioară, rezervată claselor de jos. Creștinismul a moștenit această percepție și a indexat-o ca atare³⁰. Mai mult decât atât, deseori comerțul a fost însoțit de practici amendabile, regăsite și astăzi și nu mai puțin imorale (între acestea, înșelăciunea)³¹. De unde necesitatea disocierii absolute de o profesie care putea presupune sau favoriza înclinații cupide.

Înnoirea adusă de Statut. În sens literal, textul statutului deschide o altă perspectivă asupra exercitării comerțului de către clerici. Se observă, dincolo de concizia redactării, o precizare care nuanțează prevederile canonice și regulamentare, fiind interzise doar acele „activități [...] cu caracter economic, financiar și comercial, care contravin moralei creștine și intereselor Bisericii (sublin. ns., P. P.)”. *Per a contrario*, exercitarea comerțului este permisă în limite morale adecvate statutului sacerdotal; cu alte cuvinte aceasta să nu pună într-o lumină nefavorabilă dignitatea eclezială.

Posibile explicații pentru această permisivitate, radical diferită față de dispozițiile anterioare, pot porni de la necesitatea unui răspuns eclezial la provocările societății contemporane (de la starea de pauperitate și până la imperativul unei asumări creștine a unor practici în sine neutre³²). În cele din urmă, chiar și apostolul Pavel desfășurase activități cu caracter comercial³³, fără ca prin aceasta să își atragă oprobiul comunității din care făcea parte.

Dar tocmai dimensiunea morală pe care trebuie să o aibă clericul poate contribui în cele din urmă la exercitarea unui comerț chiar în limitele prevăzute de statut³⁴. *Mutatis mutandis*, această înnoire legislativă poate fi comparată din punctul de vedere al efectelor pe care le poate genera, cu hotărârea luată la Sinodul I ecumenic de la Niceea de a se permite căsătoria sacerdoților înainte de hirotonie?

Ce rămâne prohibit? Statutul precizează la modul cel mai general (nici nu se putea altfel) că sunt interzise activitățile comerciale „care contravin moralei creștine și intereselor Bisericii”. Exemplificativ, vor fi sancționate în continuare desfășurarea următoarelor activități: comerțul cu produsele din tutun (4617, 4621, 4635, 4639 cod CAEN) sau de servire a băuturilor alcoolice (baruri)³⁵ (5630 cod CAEN).

Concluzii. Chiar dacă este privită ca o activitate eminentemente speculativă, desfășurarea comerțului ca interpunere în schimbul de mărfuri poate fi permisă astăzi acelor clerici care *nu* au mijloacele de întreținere oferite de sistemul ecleziastic. Câtă vreme actele și faptele de comerț se circumscriu în limita practicării cu bună-credință a activităților comerciale, ele nu mai pot fi pedepsite disciplinar³⁶. Dispozițiile sancționatoare rămân în continuare în vigoare și vor fi incidente situațiilor în care conduita celor implicați se va abate de la limitele exercitării comerțului conform Statutului BOR³⁷.

* Paul POPOVICI, Lect. dr., Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir” – Facultatea de Drept din Cluj-Napoca; paul.popovici@pedagogia.ro.

- ¹ L. Ramshorn, *Lateinische Synonymik: Nach Gardin-Dumesnil's synonymes Latins*, Baumgärtner, Leipzig, 1833, p. 238; É. Benveniste, J. Lallot, *Indo-European Language and Society*, trad. E. Palmer, University of Miami Press, 1973, p. 114.
- ² T. Swinburne Carr, *A Manual of Roman Antiquities*, A. Spottiswoode, Londra, 1836, p. 175.
- ³ Gh. Guțu, *Dicționar latin-român*, Edit. Humanitas, București, 2003, p. 236.
- ⁴ A se vedea, între alții, P. L'Huillier, *Dreptul bisericesc la Sinoadele ecumenice I-IV*, trad. pr. Al. I. Stan, Edit. Gnosis, București, 2000, p. 344.
- ⁵ Pentru problema nomocanoanelor, a se vedea J. M. Hussey, *The Orthodox Church in the Byzantine Empire*, Oxford University Press, 1990, p. 304-334.
- ⁶ Art. 8 din Decretul nr. 177 din 4 august 1948 pentru regimul general al cultelor religioase, publicat în M. Of., nr. 178/4 august 1948 (astăzi abrogat de noua lege a cultelor). Prevederile acestuia au fost înlocuite de art. 14 alin. 2, art. 23 alin. 2, art. 24 alin. 2, art. 28 alin. 1 din Legea 489 / 28 decembrie 2006 privind libertatea religioasă și regimul general al cultelor, publicată în M. Of., Partea I, nr. 11 din 8 ianuarie 2007.
- ⁷ Recunoscut prin HG nr. 53 / 16 ianuarie 2008 și publicat în M. Of., partea I, nr. 50 din 22 ianuarie 2008 și publicat ca anexă a acestui act normativ.
- ⁸ Aprobat de către Sfântul Sinod la 8 iunie 1949, publicat în „Biserica Ortodoxă Română”, nr. 1 / 1950. Textul a cunoscut modificări și îl reproducem după *Legiuirile Bisericii Ortodoxe Române. Extras*, Edit. Institutului Biblic și de Misiune al BOR, București, 2003.
- ⁹ Art. 123 alin. 9 din *Statutul BOR*.
- ¹⁰ Art. 205 din *Statutul BOR*.
- ¹¹ *Numerii 18: 8–19, 21, 24; Deuteronomul 18: 1–5*. În fond, după cum s-a remarcat, „**nu există nimic esențial în creștinism care să nu-și aibă rădăcinile în iudaism**” – C. von Schönborn, *Oamenii, Biserica, Țara. Creștinismul ca provocare socială*, trad. T. Petrache, R. Nețoiu, Edit. Anastasia, București, 2000, p. 191.
- ¹² Canonul 41 *apostolic*.
- ¹³ *1 Corinteni 9: 9–13*.
- ¹⁴ Can. 3, 4 *apostolic*, can. 8 al *Sf. Teofil al Alexandriei*.
- ¹⁵ Can. 99 al Sinodului *V-VI ecumenic (Trulan)*.
- ¹⁶ *1 Corinteni 9: 14*. Problema veniturilor suplimentare credem că poate fi discutată doar în situațiile în care beneficiile clericilor nu pot susține economic existența acestora.
- ¹⁷ Can. 15 al Sinodului al *VII-lea ecumenic*.
- ¹⁸ Pentru amănunte asupra problematicei, a se vedea J. T. S. Madeley, Z. Enyedi (ed.), *Church and state in contemporary Europe: the chimera of neutrality*, Frank Cass, London – Portland, Or, 2003, *passim*, J. Fox, *A World Survey of Religion and the State*, Cambridge University Press, 2008, p. 27 etc.
- ¹⁹ „Nici n-am mâncat de la cineva pâine în dar, ci, cu muncă și cu trudă, am lucrat noaptea și ziua, ca să nu împovăram pe nimeni dintre voi” – *2 Tesaloniceni 3: 8*. Într-alt loc informează pe cititori că „Nu ne-am folosit de dreptul acesta [de a fi susținut material], ci toate le răbdăm, ca să nu punem piedică Evangheliei lui Hristos” *1 Corinteni 9: 12*.
- ²⁰ Can. 6 *apostolic*, reluat și de can. 81 *apostolic*. A se vedea și can. 10 de la *Sinodul al VII-lea ecumenic*, precum și can. 11 al Sinodului local de la *I-II Constantinopol*.
- ²¹ Can. 7 *IV ecumenic*, can. 11 *I-II Constantinopol*. Biserica a interzis implicarea propriilor ei slujitori în administrație întrucât până la Edictul de la Milano (313) aceasta implica săvârșirea de acte cultice păgâne, *id est* apostazie – arhid. I. N. Floca, *Canoanele Bisericii Ortodoxe. Note și comentarii*, ed. a III-a îmbunătățită, Sibiu, 2005, p. 12, N. Milaș, *Canoanele Bisericii Ortodoxe însoțite de comentarii*, vol. I, partea I, (*Introducere, Nomocanonul în XIV titluri și Canoanele apostolice*), trad. N. Popovici, U. Kovincici, Tipografia Diecezană, Arad, 1930, p. 201, 308-310.

- ²² „Nici să-și agonisească hrana din vreun lucru rușinos sau necinstit” – can. 16 *Cartagina*.
- ²³ *Novella* 123: 6; *Constituțiile apostolice* II: 6.
- ²⁴ Can. 83 *apostolic*, can. 7 al Sinodului al IV-lea ecumenic.
- ²⁵ Can. 16 *Cartagina*, can. 11 *I-II Constantinopol*.
- ²⁶ Can. 44 *apostolic*, can. 17 al Sinodului I ecumenic, can. 10 *Trulan*, art. 35 *Regulamentul de procedură*.
- ²⁷ Can. 3 al *IV ecumenic*.
- ²⁸ P. L’Huillier, *op. cit.*, p. 344. A se vedea și A. de Șaguna, *Compendiul de dreptul canonic al unei sântei sobornicești și apostolești biserici*, ed. a III-a, Edit. tipografiei arhidiecezane, Sibiu, 1913, p. N. Milaș, *Dreptul bisericesc oriental*, trad. Dim. I. Cornilescu, V. Radu, rev. de I. Mihălescu, Tipografia „Gutenberg”, Joseph Göbl, București, 1915, p. 205, N. Popovici, *Manual de drept bisericesc oriental cu privire specială la dreptul particular al Bisericii ort. Române (inclusiv noua lege pentru organizarea bisericească din anul 1925*, vol. I, partea I și II, Tiparul Tipografiei Diecezane Ort. Rom., Arad, 1925, p. 114.
- ²⁹ Art. 7 din *Regulamentul pentru buna conduită a clerului în genere*, sancționat prin Decretul regal nr. 1797 din 9 iunie 1884, publicat în M. Of. nr. 55 din 13 iunie 1884.
- ³⁰ J. H. D’Arms, *Commerce and Social Standing in Ancient Rome*, Harvard University Press, 1981. A se vedea și Neville Morley, *Trade in Classical Antiquity*, Cambridge University Press, 2007, p. 79 și urm.
- ³¹ M. L. Stackhouse, *Business, economics and Christian ethics*, în R. Gill (ed.), „The Cambridge Companion to Christian Ethics”, Cambridge University Press, 2005, p. 232.
- ³² T. Jarvis Gorringer, *Invoking: Globalization and Power*, în S. Hauerwas, S. Wells (ed.), „The Blackwell Companion to Christian Ethics”, Blackwell Publishing, 2004, p. 353.
- ³³ Este neîndoielnic că activitatea de confecționare a corturilor pe care a desfășurat-o împreună cu soții Acvila și Priscila a impus și comercializarea bunurilor produse, altfel producția fiind fără finalitate economică. A se vedea *Faptele Apostolilor* 18: 2, 3.
- ³⁴ M. L. Stackhouse, *op. cit.*, p. 233.
- ³⁵ Can. 9 *Trulan*.
- ³⁶ Sancțiunea nerespectării acestor dispoziții este una variabilă, după caz, de la dojană, depunere și până la caterisire – can. 6, 81, 83 *apostolic*, can. 3, 7 *IV ecumenic*, art. 30 raportat la art. 16 *Regulamentul de procedură*.
- ³⁷ Este de notat că în Biserica Catolică desfășurarea activităților comerciale, în mod direct sau prin interpuși, de către preoți este permisă cu aprobarea autorității ecleziastice competente (can. 286 din Codul de Drept Canonic / *Codex Juris Canonici*) sau este legală pentru diaconii permanenți, dacă nu există reglementări locale contrare (can. 288 CIC). În ceea ce privește Bisericile orientale care fac parte din Biserica Catolică, prevederile sunt cvasiidentice: „Clericilor le este interzis să facă, prin ei sau prin alții, afaceri sau activități neguțătorești, în beneficiul lor sau al altora, exceptând cazul în care le este permis de autoritatea determinată de dreptul particular al propriei Biserici sui iuris sau de către Scaunul Apostolic” (can. 385 din Codul Canoanelor Bisericilor Răsăritene / *Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium*).